

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Psychose, samenzwering of realiteit?

In psychopathologisch opzicht kan de psychose eenduidig omschreven worden: de gestoorde realiteitsbeleving en -toetsing wordt gekenmerkt door wanen en/of hallucinaties. De klinische praktijk blijkt echter weerbarstig bij de herkenning en diagnosticering van dit ziektebeeld dat steeds minder als categoriale aandoening beschouwd wordt. Het dimensionele aspect van de psychose is in de psychoanalyse reeds lang gemeengoed. Freud stelde al vast dat er ook bij de neurose sprake is van aantasting van de realiteit door verdringing en inperking van het Es, terwijl bij de psychose er daarenboven een nieuwe realiteit geschapen wordt. De realiteit wordt niet zozeer vermeden als bij de neurose, maar gereconstrueerd in een inwendige autoplastische verandering (Freud 1924). Dit impliceert dat deze reconstructie voor de psychotische patiënt reëel is, terwijl deze volgens de 'gezonde' omgeving een waanvoorstelling betreft. De verstoring van de realiteitsbeleving en -toetsing als kenmerkende eigenschap van de psychose lijkt zich inmiddels ook buiten de groep van patiënten uit te breiden. Hoe we dat echter moeten noemen is vooralsnog onduidelijk. Er is een toenemend aantal mensen dat zonder duidelijk verval van intellectuele vermogens ervan overtuigd is dat de politieke elite het bloed van baby's drinkt, dat we via nanotechnologie in vaccins op afstand bestuurd worden, of dat de aarde plat is, de groeiende groep van zogenaamde *flat earthers*. We zien zelf niet dat de aarde rond is, tenzij we uitzoomen. Ook ieder virus is een onzichtbare vijand. Het lijkt daarbij te gaan om 'eerst zien en dan geloven'. Bij de negatieve hallucinatie, waarover Jos de Kroon in dit nummer van het Tijdschrift schrijft, is er sprake van een complementaire situatie: niet zien wat er wél is.

Het denken en theoretiseren in de vorm van samenzweringen is in zwang en lijkt in verband te staan met de toegenomen complexiteit van een bedreigende omgeving. De behoefte aan zekerheid en overzicht beweegt angstige mensen tot 'vreemde' ideeën. Men probeert de wereld onder controle te krijgen en overzichtelijker te maken door overweldigende en op het eerste gezicht moeilijk te verklaren gebeurtenissen in twijfel te trekken, zoals tijdens de huidige pandemie de oorsprong van het COVID-19-virus, of de gevolgen van vaccins. Het creëren van een eenduidig sterk gesplitst vijandbeeld vergroot de controle. Alternatieve verklaringen worden onderzocht en dit speurwerk heeft

ook weleens een echte samenzwering blootgelegd. In die zin heeft het niet voetstoots aannemen van de gevestigde opinie en oog hebben voor de mogelijk daarachter schuilgaande belangen zelfs een wetenschappelijke basis.

In tegenstelling tot voornoemde activiteiten, passend bij een klassieke samenzweringstheorie, wordt er in een meer actuele vorm een aanval ingezet op de realiteit die verder gaat dan louter argwaan of paranoia, door Muirhead en Rosenblum (2019) ook wel *conspiracy without theory* genoemd. Het kenmerkende is dat evidentie er niet meer toe doet maar dat de schier eindeloze herhaling het verschil maakt. Het is de macht van de repetitie die de illusie voedt en de pseudo-evidentie vestigt. Wanneer er vaak genoeg gebakken lucht of rook geproduceerd wordt moet er ergens toch ook vuur te vinden zijn. Na verloop van tijd gaat vrijwel iedereen twifelen. Sociale media versterken dit effect. Binnen de *«bubbel»* van een onlinegemeenschap van gelijkgestemden ontstaan zo echoruimtes waarin de werkelijkheid wordt buitengesloten.

Maar is dit nu een collectieve of subculturele waan? Of mogen we het vanwege de macht van het getal geen psychose meer noemen? Wanneer veel mensen iets beweren of ergens bang voor zijn, dan moet er toch een kern van waarheid in zitten? En is er hier slechts sprake van een overwaardig denkbeeld of toch van een waanovertuiging? Soms dient de verstoring van de werkelijkheid een duidelijk doel, zoals bij het van George Orwell afkomstige dubbeldenk (*«doublethink»*). In zijn dystopische roman *Nineteen eighty-four* is dubbeldenk een manier om conflicten en tegenstrijdigheid te vermijden en helpt het machthebbers de bestaande orde te handhaven. Feiten en alternatieve feiten kunnen naast elkaar bestaan en naargelang het uitkomt kan er uit meerdere waarheden worden gekozen. O'Brien, een protagonist uit deze roman zegt: *«The sun and the stars go round (the earth) [...] We often find it convenient to assume the earth goes round the sun [...] But what of it? Do you suppose it is beyond us to produce a dual system of astronomy? [...] Have you forgotten doublethink?»* (pp. 300-301).

Ook in de psychoanalytische onderneming zijn we niet op zoek naar de absolute waarheid, is er geen sprake van hoor en wederhoor en proberen we iemand te begrijpen, te volgen en betekenis te geven aan de allerindividueelste ervaringen. Jos de Kroon noemt dat in zijn bijdrage de belangrijkste taak van de psychoanalyse: de bescherming van het subjectieve tegen het oprukkende objectivisme in de wetenschap. Even later schrijft hij: *«De waarneming is niet een registratie van een objectieve werkelijkheid, maar een menselijke faculteit waarin het subject centraal staat»*. Het subject kan echter nooit los van de wereld om zich heen opereren. De menselijke kenvermogens vormen zich in relatie tot objecten die in hun zijnsgrond een reciproque herwaardering van het subject mogelijk maken. Hieruit volgend is het ook voor de psychoanalyse van wetenschappelijk en therapeutisch belang subjectieve ervaringen te objectiveren om in *«samenzwering»* met de patiënt begrijpelijkheid te genereren in een grimmige, onvoorspelbare wereld.

Naast dit artikel over de negatieve hallucinatie, is er in dit nummer van het Tijdschrift een bijdrage over Freuds studie van de Rattenman, een artikel over coaching vanuit een psychodynamische achtergrond en een artikel over dromen van Marc Hebbrecht. Als expert op dit gebied laat hij zich nu eerder meevoeren door de droom van een patiënt dan deze te verklaren, zoals voorheen gebruikelijker was. Hiermee wordt de droomwerkelijkheid bij uitstek een <intersubjectief gebeuren>.

Jos Dirkx

Literatuur

FREUD, S. (1924). Neurose en psychose. In *Werken 9* (pp. 11-17). Amsterdam: Boom, 2006.

MUIRHEAD, R., & ROSENBLUM, N.L. (2019).

A lot of people are saying. The new conspiracism and the assault on democracy. Princeton: University Press.

ORWELL, G. (1949). *Nineteen eighty-four.* London: Penguin Books.